

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลาว เป็นกลุ่มชนหนึ่งซึ่งเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ที่ปรากฏหลักฐานการอพยพเข้ามาประเทศไทยด้วยการย้ายถิ่นตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาในฐานะเชลยศึก ซึ่งไทยได้กวาดต้อนเข้ามาเพื่อใช้เพิ่มพูนกำลังคนแทนประชาชนที่เสียชีวิตในสงคราม (ควอริช เวลส์, 2519, หน้า 98) รวมทั้งนำมาเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่เพื่อทำการเพาะปลูกและเพิ่มผลผลิตทั้งด้านการเกษตร จวบจนสมัยกรุงธนบุรี หลังจากที่ไทยได้หัวเมืองลาวเป็นเมืองขึ้น ในปี พ.ศ. 2321 (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี, จ.ศ. 1128-1144, 2472) ก็ยังมีการอพยพกลุ่มชาวลาวเข้ามา ด้วยการกวาดต้อนเชลยศึกจากเมืองเวียงจันทน์ เข้ามาในสยาม

ต่อมาในช่วงต้นของสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2335 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ขึ้นครองราชย์ การอพยพและการกวาดต้อนชาวลาวเพื่อเข้ามาเป็นเชลยศึกยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง มีการรวบรวมผู้คนจากหัวเมืองลาวต่าง ๆ ส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2503, หน้า 219) พระองค์จึงโปรดให้ชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมานี้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่กรุงเทพฯ (ประชุมพงศาวดาร เล่ม 4, 2506, หน้า 343-344) และมีบางส่วนทางการได้ส่งให้ไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ในเขตหัวเมืองชั้นใน โดยไปอยู่ตามเมืองที่มีชาวลาวเข้าไปอยู่ก่อนหน้าแล้ว รวมทั้งการส่งไปอยู่อาศัยในพื้นที่ใหม่ ด้วยการเลือกพื้นที่ให้มีลักษณะของภูมิประเทศคล้ายคลึงกับถิ่นฐานเดิม จนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏหลักฐานการย้ายถิ่นของชาวลาวที่เกิดจากการศึกสงคราม มีเพียงเหตุการณ์สำคัญคือ การย้ายถิ่นของชาวลาวจากเมืองนครพนมที่ขอเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระองค์จึงทรงให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคลองมหาวงศ์ เมืองสมุทรปราการ และเรียกลาวกลุ่มนี้ว่า ลาวอาสาปากน้ำ จนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ลาวกลุ่มนี้ได้ขอย้ายถิ่นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองพระรถ พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่ระหว่างเมืองชลบุรีกับเมืองฉะเชิงเทรา และโปรดตั้งชื่อเมืองว่า เมืองพนัสนิคม โดยมีพระอินทราชา ชาวลาวเป็นเจ้าเมือง ในปี พ.ศ. 2371 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2504, หน้า 100)

นอกจากการย้ายถิ่นของชาวลาวนครพนมแล้ว ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังมีการอพยพชาวลาวครั้งใหญ่ จากเหตุการณ์การปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์ ในปี พ.ศ. 2369 ผลจากสงคราม ทำให้มีการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเวียงจันทน์

มากมาย รวมทั้งยังมีการกวาดต้อนเชลยศึกชาวลาวจากการยกทัพไปตีเมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก (ประชุมพงศาวดารเล่ม 42, 2512, หน้า 69) และเมืองพวน (จดหมายเหตุรัชการที่ 3, จ.ศ. 1199, เลขที่ 1, 2380) โดยโปรดฯ ให้รวบรวมผู้คนชาวเมืองพวนลงมาให้มากที่สุด ทำให้พลเมืองชาวลาวทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ถูกกวาดต้อนมาอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำโขงจากหลายท้องถิ่นด้วยกัน และถูกส่งกระจายไปอยู่ยังหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะหัวเมืองชั้นใน เมื่อชาวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานก็ได้ถือครองพื้นที่ ปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ กระจายอยู่ไม่ห่างกันนัก เกิดเป็นชุมชนลาวย่อย ๆ ในหลายพื้นที่ของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง

แม้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีการย้ายถิ่นของชาวลาว พระองค์ทรงให้เทศน์ชาวลาวมาจากเมืองเวียงจันทน์ และให้ขุนสุวรรณพลากร ขุนรักษาสวรรณเป็นนายกกองควบคุมชาวลาวเหล่านี้ไปไว้ที่เมืองพนมสารคาม ให้เป็นเลกไพร่หลวงคงเมือง อยู่ในความดูแลของเจ้าเมืองพนมสารคาม คือ พระพนมสมาธิวัตร (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, เลขที่ 186, จ.ศ. 1223, 2404) หลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏหลักฐานการย้ายถิ่นของชาวลาวอีก

ดังนั้น จากการอพยพของชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่งผลให้มีชนชาวลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองหลวง และหัวเมืองชั้นในที่ปรากฏหลักฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครั้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากมีการปฏิรูปการปกครอง และรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล ในปี พ.ศ. 2437 นั้น มีมณฑลเทศาภิบาลที่จัดตั้งขึ้นในคราวแรก 3 มณฑล หนึ่งในมณฑลที่มีความสำคัญต่องานวิจัยครั้งนี้ คือ มณฑลปราจีนบุรี ซึ่งมีการรวบรวมหัวเมืองประจิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก เมืองฉะเชิงเทรา เมืองชลบุรี เมืองพนมสารคาม และเมืองสนามชัยเขต เข้าไว้ด้วยกัน

จากเอกสารหลักฐานรายงานเกี่ยวกับราชการมณฑลปราจีนบุรี ในปี พ.ศ. 2438-2439 มีการระบุหลักฐานของชุมชนลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวถึงการทำสำมะโนครัวราษฎรในเมืองต่าง ๆ ในมณฑลปราจีนบุรี ทำให้ทราบว่า เมืองปราจีนมีบ้านเรือนราษฎร 5,497 หลัง โดยในปี พ.ศ. 2448 มีประชากรชาวลาวจำนวน 42,216 เพิ่มขึ้นเป็น 44,814 คนในปี พ.ศ. 2449 โดยเพิ่มขึ้น 2,598 คน และหญิงลาวจาก 41,183 เพิ่มขึ้นเป็น 44,814 ในปี พ.ศ. 2449 โดยเพิ่มขึ้น 2,598 คน (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.ศ. 113-126 T1-(1-17)/12, ม-ร.5) ซึ่งเป็นชาวลาวมากกว่าชาติอื่น แสดงให้เห็นว่า มณฑลปราจีนบุรีเป็นแหล่งชุมชนชาวลาวที่อยู่กันอย่างหนาแน่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีการเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดเป็นชุมชนชาวลาวที่แผ่กระจาย ขยายวงกว้างออกไปมากขึ้น โดยเฉพาะในเมืองพนมสารคาม ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัด

จะเชิงเทรา รวมทั้งหลักฐานจากการศึกษาเพิ่มเติมของ ศรีศักร วัลลิโภดม ทำให้ทราบว่า ปัจจุบันบริเวณดังกล่าวยังคงเป็นที่ตั้งของชุมชนลาวดั้งเดิมอาศัยอยู่ และมีการขยายชุมชนชาวลาวก่อเกิดเป็นชุมชนแห่งใหม่ขึ้นอีกหลายแห่งจากการขยายตัวของประชากร เช่น ลาวพวน มีการขยายไปตามลำน้ำท่าลาดถึงเขตบ้านราชสาสน์ และเขตตำบลบ้านช่อง ในจังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดเป็นชุมชนบ้านโคกหัวข้าว บ้านหัวกระสัง เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2522, หน้า 9)

หลังจากการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลนั้นถูกยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2476 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการตราพระราชบัญญัติการบริหารราชการส่วนภูมิภาค พุทธศักราช 2476 ขึ้นแทน โดยแบ่งเขตพื้นที่การปกครองใหม่จึงทำให้พื้นที่ของชุมชนลาวมีความชัดเจนขึ้น เกิดเป็นชุมชนลาวย่อย ๆ ในหลายอำเภอ ในหลายจังหวัด ในพื้นที่ต่าง ๆ รวมทั้งภาคตะวันออกของประเทศไทย โดยชาวลาวยังคงตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เดิม และใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยจากรุ่นสู่รุ่น สืบทอดความเป็นชาติพันธุ์จนกลายเป็นชุมชนกลุ่มไทย-ลาวปรากฏในปัจจุบัน และเนื่องจากชุมชนได้มีการขยายตัว ทำให้ต้องมีการขยายพื้นที่ที่อยู่อาศัย เมื่อพื้นที่เดิมมีความหนาแน่นก็มีบางส่วนขยายตัวไปตั้งชุมชนใหม่ในพื้นที่ใกล้เคียง โดยในภาคตะวันออกบริเวณมณฑลปราจีนในอดีต ได้มีชุมชนลาวขยาย และกระจายอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก และชลบุรี

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์การเข้ามาของกลุ่มชาวลาวในช่วงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้น อาจสรุปได้ว่า กลุ่มชาวลาวภาคตะวันออกนั้นเป็นกลุ่มชุมชนที่มีขนาดใหญ่ มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต การอพยพของคนลาวทั้งจากการอพยพเองก็ดี หรือถูกกวาดต้อนก็ดี ส่วนใหญ่มักถูกทางการจัดสรรพื้นที่ให้เข้าไปตั้งถิ่นฐานยังแหล่งพำนักตามถิ่นที่มีชาวลาวเคยอาศัยอยู่เดิม รวมถึงหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มชาวลาวอพยพเหล่านี้มักมีความผูกพัน และยึดติดกับถิ่นที่อยู่อาศัยเก่า จึงมักจะตั้งชื่อตามถิ่นฐานบ้านเดิมจากเมืองลาว และมีการรวมกลุ่มอยู่กับกลุ่มพวกพ้องของตนอย่างแน่นแฟ้น โดยยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมความเชื่อที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งลักษณะหนึ่งที่โดดเด่น และถือเป็นอัตลักษณ์ของชาวลาว คือ ความเป็นผู้มีใจผูกพันในการทำบุญประกอบพิธีทางศาสนาอยู่เสมอ (ปิยะพร วามะสิงห์, 2538, หน้า 47) จึงมักสร้างวัดและสร้างลัทธิรูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาตามรูปแบบท้องถิ่นของตนเองขึ้น โดยมักสร้างวัดประจำหมู่บ้านควบคู่ไปกับชุมชนด้วย เห็นได้จากหลักฐานการตั้งชื่อหมู่บ้านและชื่อวัดเป็นชื่อเดียวกัน เช่น บ้านเลื้อ วัดบ้านเลื้อ บ้านมาด วัดบ้านมาด เป็นต้น

“วัด” จึงกลายเป็นศาสนสถานที่มีความผูกพันกับวิถีชุมชน ที่ใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจต่าง ๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม วิถีชีวิตของชาวลาวมีความสัมพันธ์กับวัดตั้งแต่เกิดจนตาย มี

การนำหลักธรรมมาใช้ในการปฏิบัติตน และผสมผสานในการดำรงชีวิต เป็นพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธาในพุทธศาสนาสูง มีประเพณี พิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติกันสืบมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจากการสร้างวัดควบคู่ไปกับชุมชนนี้เอง จึงปรากฏรูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาที่มีรูปแบบเฉพาะ ซึ่งเป็นนัยสำคัญของลักษณะลาวที่สามารถอธิบายให้เห็นถึงการสืบสาน และอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมของยุคสมัย รวมถึงคติ ค่านิยม รูปแบบการสร้างสรรคงานศิลปะ ที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์ของลักษณะลาว

จากรูปแบบของศิลปะลาว-ล้านช้าง ซึ่งเป็นลักษณะดั้งเดิมของกลุ่มชนพื้นเมืองในอดีต มีการส่งผ่านสืบทอดภายในกลุ่มของตนเอง เมื่อมีการอพยพย้ายถิ่น ก็มักนำรูปแบบศิลปกรรมประเพณี วัฒนธรรมเดิมติดมาด้วย และนำมาสร้างสรรคในรูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนา สามารถสะท้อนความเป็นตัวตน ความเป็นลาวในพื้นที่ใหม่ แสดงถึงอัตลักษณ์ในกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ในการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ นั้นพบว่า ได้มีผู้ศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนไทย-ลาวไว้แล้วในหลากหลายมิติ อาทิ ด้านประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนลาว บางพื้นที่รวมทั้งเรื่องการใช้ภาษาลาวในท้องถิ่น การออกเสียง งานเขียน และวรรณกรรม เอกลักษณ์งานประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต ความสำนึกในเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ลาว และการศึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยง และความสัมพันธ์ทั้งความคิด และวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนลาวที่ปรากฏนั้นสรุปได้ว่า คนลาวส่วนใหญ่มีความผูกพัน ศรัทธาอยู่กับพุทธศาสนาเป็นหลัก ศาสนาจึงมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตด้วยคติความเชื่อที่มีการสืบทอดกันมา วัดเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงมิติของความเชื่อมโยงที่หลากหลาย รวมไปถึงลักษณะของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนา โดยมีเอกลักษณ์ ลักษณะความเป็นลาว รูปแบบ แนวคิด แฝงไว้ในฝีมือช่างมาอย่างต่อเนื่อง

จากการสำรวจเบื้องต้นบริเวณแหล่งที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน พบว่า ชุมชนหลายแห่งมีรูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาซึ่งมีลักษณะการดำรงความเป็นลาว ทั้งในโครงสร้างของงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมฝาผนังที่น่าสนใจศึกษา เนื่องจากพบว่า รูปแบบของงานศิลปกรรมมีลักษณะของการผสมผสานด้วยอิทธิพลทางศิลปกรรมจากบริบทต่าง ๆ ปรากฏอยู่ในชุมชน โดยมีทั้งรูปแบบสภาพที่เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะดั้งเดิมจากอดีต เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบ รายละเอียดทั้งโครงสร้างและองค์ประกอบย่อยในงานศิลปกรรม ซึ่งการผสมผสานนี้ได้กลายเป็นรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของศิลปกรรมลาวที่ปรากฏอยู่นอกพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ

พัฒนาการรูปแบบศิลปกรรมจากเมืองหลวงที่เข้ามามีบทบาท และแผ่ขยายในชุมชนรวดเร็วมาก รวมทั้งเทคโนโลยี เส้นทาง การติดต่อสื่อสารด้านการคมนาคม และค่านิยมของชุมชนที่เปลี่ยนไป แนวคิดในการรับแบบอย่างจากอิทธิพลบริบทรอบนอก เช่น ศิลปะรัตนโกสินทร์ ศิลปะมอญ ศิลปะจีน เป็นต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการสร้างสรรคขึ้นมาใหม่ ทำให้ความเป็นตัวตน และความสำนึกในชาติพันธุ์ลดบทบาทและความสำคัญลง นอกจากนี้รูปแบบของศิลปกรรมแบบดั้งเดิม และวิถีวัฒนธรรมแบบเก่าเริ่มเลือนหายไปกับสังคมและความทันสมัย อีกทั้งไม่มีการสืบสานของงานช่างฝีมือ และการขาดการสานต่อความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในรูปแบบเอกลักษณ์ หรือแม้แต่ว่าความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้นำชุมชนทำให้เกิดการอนุรักษ์อย่างผิดวิธี ตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้ จึงมีผลต่อการเกิดพลวัตของรูปแบบงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาปัจจุบัน

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงต้องศึกษารูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน จากความเป็นศิลปกรรมดั้งเดิม โดยศึกษาจากการรวบรวมลักษณะทางศิลปกรรมที่ปรากฏในวัดสำคัญต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชน ที่มีทั้งรูปแบบของศิลปกรรมพื้นถิ่นเดิม และรูปแบบที่มีการผสมผสานใหม่ เพื่อวิเคราะห์และอธิบาย พลวัตทางด้านแนวคิดและวิถีชุมชน ที่สะท้อนผ่านรูปแบบของงานศิลปกรรม และนำมาเปรียบเทียบกับลักษณะที่เป็นอัตลักษณ์ ในการวิเคราะห์กับงานศิลปกรรมในชุมชนของลาวอีสาน ที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นแหล่งถิ่นเดิมของความเป็นศิลปกรรมลาว รวมถึงรูปแบบลักษณะของงานศิลปกรรมร่วมสมัยที่เคยปรากฏในอาณาจักรล้านช้างและสมัยหลังอาณาจักรล้านช้าง ในลักษณะของงานศิลปกรรมที่เรียกว่า "ศิลปะลาว-ล้านช้าง" (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2555, หน้า 4)

การศึกษาลักษณะทางศิลปกรรมเหล่านี้สามารถนำไปสู่การเชื่อมโยงในการศึกษางานวิจัยทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ การถ่ายทอดรูปแบบอิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่น และการสะท้อนความเป็นตัวตนของชุมชนลาวด้วยการสร้างงานศิลปกรรมตามคติดั้งเดิมในพื้นที่ใหม่ รวมถึงพลวัตจากการรับอิทธิพลในงานศิลปกรรมอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาของการพัฒนาโครงสร้างทางสังคม พร้อมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของวิถีวัฒนธรรมในชุมชนที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้รูปแบบของศิลปกรรมถูกปรับเปลี่ยนทัศนคติไปสู่มิติใหม่ในมุมมองใหม่ที่แตกต่าง

ดังนั้น ในการศึกษารูปแบบทางศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชุมชนไทย-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงตอนบนนี้ จึงสามารถสะท้อนถึงความเข้มแข็งของพื้นฐานและเอกลักษณ์ของชุมชนจากงานศิลปกรรมไทย-ลาว ด้วยการวิเคราะห์ เปรียบเทียบ เพื่อเชื่อมโยง ตั้งข้อสังเกต หากดูร่วม

และจุดต่าง รวมไปถึงจุดเปลี่ยนของบทบาทและการดำรงอยู่ของงานศิลปกรรม ชี้ให้เห็นถึง ภาพลักษณ์ทางสังคม แนวคิดทั้งในงานศิลปกรรม และมุมมองในเชิงช่าง การผสมผสาน การปรับเปลี่ยน การเลือกที่จะรับหรือการเลือกที่จะละทิ้งสิ่งที่เป็นตัวตนของชุมชน ผ่านงานศิลปกรรมที่มีอยู่ รวมทั้งการรับรู้แนวคิดทางสังคมของชุมชนลาวในหลากหลายแง่มุมทั้งวัฒนธรรม ความสำคัญของศาสนสถาน บทบาทของวัดที่มีต่อชุมชนในแต่ละช่วงเวลา และพลวัตที่เปลี่ยนไปจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมทั้งบทบาทของรัฐกับการดำรงอยู่ของศิลปกรรมในชุมชนลาวที่สัมพันธ์กันจากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

วัตถุประสงค์ (Objective)

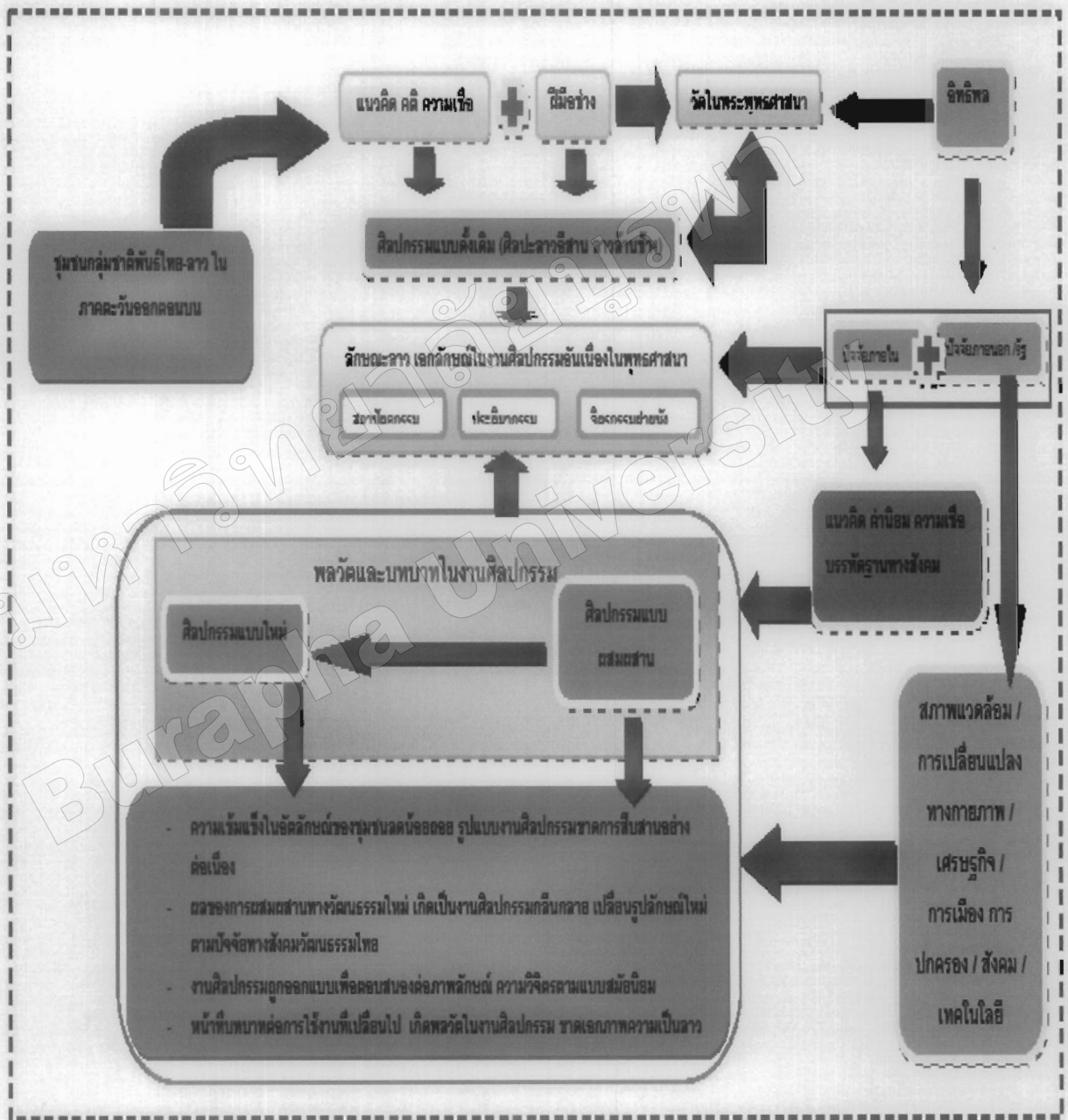
1. ศึกษารูปแบบของศิลปกรรมไทย-ลาว ในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน เพื่อวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ อิทธิพลในงานศิลปกรรม และลักษณะร่วมที่ปรากฏ
2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพลวัตในการปรับเปลี่ยน และการผสมผสานรูปแบบงานศิลปกรรมไทย-ลาว เพื่ออธิบายลักษณะและปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านรูปแบบของงานศิลปกรรมในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน
3. ศึกษาบทบาท และการดำรงอยู่ของงานศิลปกรรมไทย-ลาวที่เชื่อมโยงและมีผลต่อวิถีชีวิต แนวคิด และวัฒนธรรมของชุมชนลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน

แนวคำถามหลักของการวิจัย

1. รูปแบบของงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน มีลักษณะอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างจากรูปแบบดั้งเดิม
2. อะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน
3. การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว อย่างไร
4. ในฐานะที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนลาวเป็นคนกลุ่มใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน ควรมีการจัดการแนวทางอนุรักษ์หรือการสนับสนุนอย่างไร เพื่อการดำรงอยู่ของศิลปกรรมในพุทธศาสนาของชุมชนลาวกลุ่มนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual framework)

กรอบแนวคิดในการวิจัยนี้เป็นการตั้งสมมุติฐานเบื้องต้นจากคำถามงานวิจัย เพื่อนำมาประกอบใช้เป็นโครงร่างในการศึกษางานวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1-1 แผนผังกรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ชุมชนลาวในอดีตมีความผูกพันกับศาสนาอย่างแนบแน่น โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในสังคม (ชุมชน) ซึ่งการสร้างวัดเป็นนัยที่บอกถึงมิติความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ ถ่ายทอดผ่านงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนา ด้วยความเป็นลาว อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แฝงไว้ในฝีมือช่าง ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมฝาผนัง

2. การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง เทคโนโลยี มีผลโดยตรงต่อพลวัต และการดำรงอยู่ของศิลปกรรมไทย-ลาว ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมเป็นงานศิลปกรรมกลืนกลาย ตามปัจจัยใหม่ในทางสังคมปัจจุบัน

3. สถานภาพปัจจุบันของศิลปกรรมไทย-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน ถูกออกแบบเพื่อตอบสนองต่อภาพลักษณ์ ความวิจิตรตามแบบสมัยนิยม และมีหน้าที่บทบาทต่อการใช้งานที่เปลี่ยนไปจากเดิม

4. อิทธิพลทางความคิดของผู้เฒ่าในชุมชน รวมทั้งองค์ความรู้จากภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ ซึ่งส่งผลต่อการดำรงอยู่ บทบาท และการศึกษาฟื้นฟูของรูปแบบงานศิลปกรรมในพุทธศาสนาของชุมชนไทยลาวในปัจจุบันและอนาคต

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Contribution to knowledge)

1. ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบ ลักษณะของงานศิลปกรรมไทย-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน ได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งสามารถเห็นเอกลักษณ์ และความเกี่ยวเนื่องของรูปแบบทางเชิงช่าง และองค์ประกอบทางความคิดของงานศิลปกรรมดังกล่าวจากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ ลักษณะของศิลปกรรมลาว-ล้านช้าง และศิลปะท้องถิ่นอีสาน

2. ทราบถึงปัจจัยและอิทธิพลที่มีผลต่อความสัมพันธ์ การผสมผสาน การเปลี่ยนแปลง บทบาท และการดำรงอยู่ของงานศิลปกรรมที่สะท้อนอยู่ในวิถีวัฒนธรรมชุมชนไทย-ลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน

3. เป็นการรวบรวมข้อมูลทางด้านลักษณะรูปแบบของศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบนเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อเป็นประโยชน์ในการสนับสนุน ฟื้นฟูศิลปกรรมลาวในท้องถิ่น และศึกษาทำความเข้าใจเพิ่มเติมในประเด็นอื่นต่อไปในอนาคต

ขอบเขตของการวิจัย (Scope of study)

1. ด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการศึกษา รวบรวมรูปแบบลักษณะ และแนวคิดการแสดงออกในงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวที่อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงตอนบนของประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์แนวคิด รูปแบบ ลักษณะในงานศิลปกรรม และเปรียบเทียบหาเอกลักษณ์ร่วมที่ปรากฏกับรูปแบบของศิลปกรรมดั้งเดิมของศิลปะลาว-ล้านช้าง รวมถึงการศึกษาพลวัต ปัจจัยในการปรับเปลี่ยน และอิทธิพลที่มีผลต่อการผสมผสานรูปแบบงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบน และบทบาทการดำรงอยู่ของงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ที่มีต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชนลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบนในปัจจุบัน
2. ด้านพื้นที่ ศึกษาศิลปกรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏในพื้นที่ของงานวิจัยโดยแบ่งเป็น
 - 2.1 พื้นที่ศึกษางานศิลปกรรมในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ใน 5 อำเภอ 4 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงตอนบนของประเทศไทย
 - 2.1.1 อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
 - 2.1.2 อำเภอศรีมหาโพธิ จังหวัดปราจีนบุรี
 - 2.1.3 อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี
 - 2.1.4 อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
 - 2.1.5 อำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี
 - 2.2 พื้นที่ศึกษางานศิลปกรรมไทย-ลาว ในภาคอีสานตอนบนที่มีความสัมพันธ์กันบางส่วน และพื้นที่ดั้งเดิมในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่มีศิลปกรรมทางพุทธศาสนาเกี่ยวข้องปรากฏอยู่
3. ด้านเวลา ศึกษางานศิลปกรรมในพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวที่ปรากฏสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จนถึงปัจจุบัน (ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 – 25)

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ภาคตะวันออกเฉียงตอนบน หมายถึง จังหวัดสระแก้ว จังหวัดปราจีนบุรี จังหวัดนครนายก จังหวัดฉะเชิงเทรา และอำเภอพนสนธิคม จังหวัดชลบุรี

งานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนา หมายถึง รูปแบบของงานสร้างสรรค์ที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อและศรัทธา หรือเพื่อพุทธบูชา สืบทอดในพระพุทธรูปศาสนา อันได้แก่

1. ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ วิหาร เจดีย์ หอไตร
2. ลักษณะทางด้านประติมากรรมของพระพุทธรูป
3. ลักษณะทางด้านจิตรกรรมฝาผนัง (ธูปแต้ม) ภายในและภายนอกพระอุโบสถ (ลิม)

หรือวิหาร

ชนชาวลาว หมายถึง กลุ่มชาวลาวในอดีตที่ถูกกวาดต้อนในฐานะเชลยศึก และอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ หลวงพระบาง เมืองพวน และหัวเมืองขึ้นของลาวในสมัยธนบุรี จนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ถูกนำเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองหลวง และหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่า เป็นต้นตระกูลบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายลาวหรือที่เรียกว่ากลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว ในปัจจุบัน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาว หมายถึง กลุ่มชาวไทยเชื้อสายลาว ทั้งลาวพวนและลาวเวียง ในปัจจุบันที่สืบสานเชื้อชาติลาวจากกลุ่มชาวลาวอพยพที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคตะวันออกเฉียงตอนบนของประเทศไทย และยังคงดำรงชุมชนอยู่ในปัจจุบัน

พลวัตในงานศิลปกรรม หมายถึง การขับเคลื่อนของรูปแบบในงานศิลปกรรม ที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหว โดยเป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบของงานศิลปกรรมจากปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งเปลี่ยนด้วยตัวเอง หรือเกิดจากบริบทแวดล้อม เป็นความเปลี่ยนแปลงในรูปลักษณะของงานศิลปกรรมในหลากหลายลักษณะ เช่น การผสมผสาน การตัดทอน เพิ่มเติม หรือแม้แต่การเลียนแบบสร้างใหม่ ส่งผลทำให้เกิดเคลื่อนที่ของรูปแบบศิลปกรรมไปจากเดิม

ศิลปะลาว หมายถึง ลักษณะของงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาของชาวลาว ที่พบในบริเวณประเทศลาวและไทยในปัจจุบัน ซึ่งปรากฏหลักฐานทางรูปแบบแรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน ศิลปะล้านช้าง หมายถึง รูปแบบของศิลปกรรมที่เรียกตามชื่ออาณาจักรโบราณของลาวที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24 และรวมใช้เรียกงานศิลปกรรมในอดีตที่พบในบางพื้นที่ของประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เคยรวมอยู่ในอาณาจักรล้านช้างในอดีต เช่น พื้นที่ทางบริเวณตอนบนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ศิลปะลาว-ล้านช้าง หมายถึง ลักษณะของงานศิลปกรรมลาวที่พบในดินแดนลาว และไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งได้รับอิทธิพลทางศาสนาและศิลปกรรมจากเพื่อนบ้าน ได้ดัดแปลงจนมีลักษณะความงามเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์เรียกว่า เป็นลักษณะลาว

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature reviews)

การศึกษาเรื่อง ลักษณะลาว: พลวัต บทบาท และการดำรงอยู่ของศิลปกรรมไทย-ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงตอนบนของประเทศไทย เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางไทยศึกษา ด้วยการใช้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะในการเชื่อมโยงผสมผสานกับลักษณะที่ปรากฏของงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนา ด้วยการวิเคราะห์เพื่อบูรณาการร่วมกับแนวคิดเชิงสังคมวิทยา ซึ่งในการทบทวนวรรณกรรมของงานวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาทั้งงานวิจัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ แนวคิด และการพัฒนารูปแบบลักษณะโดยใช้เป็นฐานคิดในการอธิบายพลวัตและปรากฏการณ์ สำหรับตอบคำถามในงานวิจัย เพื่อนำไปสู่ผลการวิจัยตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การตั้งอาณาจักรลาว-ล้านช้าง และความสัมพันธ์กับไทยสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในด้านการปกครอง การย้ายถิ่นและการตั้งถิ่นฐานของชาวลาวอพยพในประเทศไทย พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงความสำคัญในชาติพันธุ์ของชุมชนไทย-ลาว ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและรูปแบบของประเพณี วัฒนธรรมงานศิลปกรรม ภาษา และพลวัตของความเป็นลาวที่ปรับเปลี่ยน

การศึกษางานวิจัยส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ลาวทั้งเอกสารของไทย และเอกสารของลาวที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเอกสารไทย แบ่งออกเป็น

1. เอกสารชั้นต้น

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3

พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4

2. เอกสารชั้นรอง

หนังสือไทยรบพม่า ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

หนังสือประวัติศาสตร์ลาว ของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ

หนังสือราชอาณาจักรลาว ของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

หนังสือประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975 ของ สุวิทย์ ธีรศาสตร์

ประวัติศาสตร์สังเขป ประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์ของแกรนท์ อีแวนส์

ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ ของ บังอร ปิยะพันธุ์

ความล้าสมัยในชาติพันธุ์ของลาวพวน ของ ปิยะพร วามะสิงห์

ประวัติศาสตร์ลาวหลายมิติ ของ ดารารัตน์ เมตตานิกานนท์ ฯลฯ เป็นต้น

ส่วนเอกสารลาว แบ่งออกเป็น

1. เอกสารชั้นต้น

พงศาวดารล้านช้าง

พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง

พงศาวดารเมืองเวียงจันทน์

2. เอกสารชั้นรอง

ความเป็นมาของชนชาติลาว การตั้งถิ่นฐานและสถาปนาอาณาจักรของ บุนมี
เทบสีเมือง

ประวัติศาสตร์ลาว ของ สิลลา วีระวงส์

เอกสารดังกล่าวเหล่านี้ถือเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่สามารถเชื่อมโยงได้กับงานวิจัย โดยเฉพาะงานเขียนเรื่อง ประวัติศาสตร์ลาว ของ สิลลา วีระวงส์ นักปราชญ์ลาวผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีลาว-ไทย ที่มีบทบาทสำคัญร่วมกับชนชั้นนำในการสร้างชาติลาว งานเขียนเล่มนี้ได้รวบรวมและอธิบายข้อมูลทางประวัติศาสตร์ลาวตั้งแต่โบราณ การบอกเล่าเรื่องราวการสร้างชาติลาวจากอดีตจนถึง พ.ศ. 2489 ที่เห็นภาพรวมของประเทศอย่างต่อเนื่องทำให้เข้าใจถึงที่มา การก่อตั้งอาณาจักรลาว และลักษณะการปกครองของผู้ปกครองในยุคแรกเริ่ม (สิลลา วีระวงส์, 2539) รวมถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษา คือ ข้อมูลการก่อสร้างอาณาจักร ความสัมพันธ์ และอิทธิพลจากอาณาจักรต่าง ๆ ที่เป็นข้อมูลพื้นฐานก่อนการเข้าสู่ความเป็นอาณาจักรลาว-ล้านช้าง

นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ลาวในยุคต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นข้อมูลการย้ายของกลุ่มชนลาวอพยพ ของ สุวิทย์ ธีรศาศวัต ในหนังสือประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975 ที่ได้มีการเรียบเรียงข้อมูลประเทศลาวซึ่งแบ่งเป็น 3 ภาค ได้แก่ ภาค 1 สมัยไทยปกครอง (พ.ศ. 2322-2436) ภาค 2 สมัยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส (พ.ศ. 2436-2497) และภาค 3 สมัยได้รับเอกราช (พ.ศ. 2497-2518) โดยเฉพาะในสมัยไทยปกครอง ในช่วง 114 ปีที่ผ่านมา เนื้อหาชี้ให้เห็นถึงจุดเปลี่ยนด้านการปกครองที่สำคัญในประวัติศาสตร์ลาว ทั้งด้านความขัดแย้งและความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราช ด้วยการตกอยู่ใต้การปกครองของไทยในช่วงเวลานั้น รวมทั้งผลกระทบจากการปกครองที่มีต่อชาวเมืองลาวในอาณาจักร และข้อมูลของชาวลาวอพยพที่ถูกกวาดต้อนและเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย โดยบางส่วนของเนื้อหาได้เรียบเรียงเนื้อความ

สำคัญจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-4 มีการลำดับเหตุการณ์ตามช่วงเวลาได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจน

เอกสารที่มีความสำคัญอีกเล่มหนึ่งในด้านข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาวลาวอพยพ คือ หนังสือเรื่องลาวในกรุงรัตนโกสินทร์ ของ บังอร ปิยะพันธุ์ ซึ่งเป็นงานเขียนที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประวัติศาสตร์ของชุมชนลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (บังอร ปิยะพันธุ์, 2529) โดยมีการศึกษาถึงสาเหตุ และลำดับของการย้ายถิ่นฐานของชาวลาวจากหัวเมืองลาว หัวเมืองล้านนา หัวเมืองชั้นของลาวจากเมืองต่าง ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหัวเมืองชั้นในของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อันสืบเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมืองและยุทธศาสตร์ของไทยเป็นสำคัญ ในหนังสือของ บังอร ปิยะพันธุ์ ได้กล่าวถึงวิธีของรัฐในการควบคุมชาวลาวให้ตั้งถิ่นฐานตามเมืองสำคัญต่าง ๆ รอบ ๆ กรุงเทพฯ โดยชาวลาวไปตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ทำให้เกิดการตั้งเป็นชุมชนย่อยของชาวลาวขึ้น และมีหลักฐานปรากฏอยู่ในพื้นที่เดิมมาจนปัจจุบัน เช่น ในจังหวัดสระบุรี อยุธยา ลพบุรี ฉะเชิงเทรา นครนายก ชลบุรี เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี กาญจนบุรี นครปฐม อุทัยธานี ชัยนาท สมุทรปราการ และบางเขตในกรุงเทพมหานคร จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงแหล่งข้อมูลที่มากับพื้นที่ในการวิจัย โดยสามารถกำหนดได้ชัดเจนทั้งจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ในการตั้งถิ่นฐาน และการปรากฏของงานศิลปกรรมในพื้นที่

เมื่อกำหนดพื้นที่ศึกษา และการค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติมในการวิจัยเฉพาะพื้นที่พบว่า ได้มีงานวิจัยข้อมูลของโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2529 ของ นารี สารีกะภูติ และเพ็ญศรี ดูก ในรายงานผลการวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชาวลาวเวียงและลาวพวน อำเภอพนมสารคาม และอำเภอสนามชัยเขต ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นการตั้งถิ่นฐาน การอพยพของลาวเวียง ลาวพวน และลาวเมืองพลาน ในจังหวัดฉะเชิงเทรา รวมทั้งวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน สถาปัตยกรรม ศิลปะพื้นบ้าน ที่ยังปรากฏอยู่ในชุมชน ซึ่งในงานวิจัยยังกล่าวถึงความสำคัญของวัดที่ชาวลาวสร้างขึ้นโดยแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ทำให้ทราบข้อมูลเบื้องต้นในการกำหนดอายุของการสร้างวัดและเชื่อมโยงเข้ากับรูปแบบของงานศิลปกรรมภายในวัดเพื่อใช้เทียบกับงานศิลปกรรมในอาณาจักรลาวที่ร่วมสมัยเพื่อค้นหาความเป็นเอกลักษณ์ร่วมที่ถูกถ่ายทอด และสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ยังมีการศึกษางานด้านมานุษยวิทยา เพื่อใช้วิเคราะห์แนวคิดของชุมชนโดยศึกษาจากเอกสารงานวิจัยของ ปิยะพร วามะสิงห์ เรื่องความสำนึกในชาติพันธุ์ของลาวพวน ที่อธิบายเกี่ยวกับการศึกษาความสำนึกในชาติพันธุ์ และการดำรงอยู่ของความเป็นชาวพวนที่

ปรากฏผ่านทางรูปแบบของประเพณีวัฒนธรรม ที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งสะท้อนให้เห็นการแสดงออกถึงเอกลักษณ์บางอย่างในประเพณี ถึงแม้จะไม่ได้อยู่ในดินแดนดั้งเดิมก็ตาม เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ ยังคงความภูมิใจในภาษาพูด และความเป็นมาในถิ่นกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน เพื่อให้เป็นฐานคิดในการวิเคราะห์ชุมชนลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน ในภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการล่มสลายของสภาพชีวิตในชนบท และการติดต่อกับสังคมอื่นมากขึ้น ทำให้ลักษณะของความเป็นลาว การสืบทอดของประเพณีวัฒนธรรม และงานศิลปกรรมมีความสำคัญน้อยลง ซึ่งเป็นสาเหตุของพลวัตที่เกิดขึ้นในงานศิลปกรรมที่ใช้ในการศึกษา

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ และศิลปกรรมลาวในประเทศไทย (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) โดยเฉพาะรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมลาวทางภาคตะวันออกเฉียง

โดยเนื้อหาหลักของงานวิจัยครั้งนี้ ศึกษาจากงานศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนา เป็นองค์ประกอบหลัก ดังนั้นการศึกษาจำเป็นต้องทราบลักษณะของศิลปะลาวล้านช้าง โดยเอกสารที่ใช้ประกอบที่สำคัญ คือ หนังสือ เจดีย์ พระพุทธรูป ฐานบัว ล้อม ศิลปะลาว และอีสาน ของ ศักดิ์ชัย ลายสิงห์ ซึ่งเป็นการศึกษาพัฒนาการของรูปแบบของศิลปะลาวในยุคต้น ๆ ตั้งแต่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง สมัยอาณาจักรล้านช้าง และหลังอาณาจักรล้านช้าง เพื่อนำไปใช้เป็นฐานคิดในการวิเคราะห์รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของศิลปกรรมไทย-ลาวในภาคตะวันออกเฉียงตอนบน และอิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบทางศิลปกรรม และพลวัตที่ปรับเปลี่ยนของเอกลักษณ์ที่ส่งผลต่อแนวคิดการสร้างใหม่ในงานศิลปกรรม

ซึ่งรูปแบบการศึกษาศิลปกรรมลาวภาคตะวันออกเฉียงตอนบนนี้ สันติ เล็กสุขุม ได้ศึกษาไว้ในรายงานโครงการศิลปะลาวในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2538 เป็นการศึกษาแบบของวัดและสิ่งปลูกสร้างในลักษณะงานศิลปกรรมลาวในภาคต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงมีการศึกษาในจังหวัดฉะเชิงเทรา 7 วัด จังหวัดปราจีนบุรี 3 วัด และในนครเวียงจันทน์ 8 วัด ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสำรวจภาคสนาม และเป็นข้อมูลหลักฐานเบื้องต้นในการเปรียบเทียบ วิเคราะห์ลักษณะทางศิลปกรรม

เอกสารงานวิจัยที่มีการศึกษาด้านศิลปกรรมในด้านจิตรกรรมฝาผนังอีกเล่มหนึ่ง คือ งานวิจัยของ สัญญา จันทร์เหนือ กับการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเก่า วัดโพธิ์รังสี (วัดเมืองกาย) ตำบลพนมสารคาม อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ในวิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ. 2544 งานวิจัยนี้ยังสามารถสะท้อนภาพชุมชนในอดีตผ่านงานจิตรกรรม แสดงให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์และวิถีชีวิต

รวมทั้งการเข้ามาของชาวต่างชาติ โดยข้อมูลมีการบรรยายละเอียดของภาพ เนื้อเรื่อง การจัดวาง ลักษณะการเขียนสี รวมทั้งการกำหนดอายุ ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการลงพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

รวมทั้งการศึกษาจากหนังสือของ สงวน รอดบุญ เรื่องพุทธศิลป์ลาว ซึ่งมีข้อมูลเนื้อหา ทั้งด้านประวัติศาสตร์ และศิลปะวัฒนธรรมลาว ซึ่งสามารถอธิบายลักษณะลาวได้อย่างชัดเจน เป็นข้อมูลยืนยันได้ว่า ศิลปะลาว นั้นมักได้รับอิทธิพลแบบอย่างมาจากเพื่อนบ้านใกล้เคียง ไม่ว่าจะเป็น ล้านนา อยุรยา รวมทั้งรัตนโกสินทร์ ซึ่งผู้ที่มีอิทธิพลนำแบบอย่างของงานศิลปกรรม คือ กษัตริย์ หรือผู้ปกครองชั้นสูงนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีเอกสารอีกหลายเล่ม ที่อธิบายลักษณะเฉพาะของงานศิลปกรรม ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อศึกษาอิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่องานศิลปกรรมลาว-ล้านช้าง เช่น ความสัมพันธ์ ระหว่างล้านนา ล้านช้าง กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง ของ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา ซึ่งมีการศึกษาความสัมพันธ์ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ทั้งในชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครอง รวมทั้งความสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นของผู้คน และความสัมพันธ์ทางด้านสถาปัตยกรรม ทั้งเจดีย์ และวิหาร

การวิจัยของ อรพรรณ เชื้อน้อย กับการศึกษาลักษณะรูปแบบเจดีย์ในรายงานการศึกษา เจดีย์ที่ปรากฏในชุมชนพวน: กรณีศึกษาวัดมหาเจดีย์ อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และ วัดแสงสว่าง อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งเป็นตัวอย่างการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงรูปแบบที่มีความสัมพันธ์กับเจดีย์ลาวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสะท้อนถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนลาวในพื้นที่โดยเฉพาะในกลุ่มเมืองเชียงขวาง เป็นต้น

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทางด้านสังคมมานุษยวิทยา โดยศึกษา แนวความคิด ลักษณะการวิเคราะห์ในมุมมองทางด้านสังคมมานุษยวิทยา ความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลง เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมที่สะท้อนจากงานศิลปกรรม โดยใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ของ Jan Nederveen Pieterse ในหนังสือ Globalization and Culture: Global Mélange (Jan Nederveen Pieterse, 2004)

ด้วยทัศนะของ Jan Nederveen Pieterse กับกระบวนการโลกาภิวัตน์ หรือ Globalization ในฐานะที่เป็นแนวความคิดรวบยอด (Concept) ทางสังคมศาสตร์ที่ได้พัฒนาขึ้น โดยมีนัยยะสำคัญของการตระหนักถึงการดำรงอยู่ร่วมกันในโลกเดียวกันในลักษณะของประชาคมโลก (Global civil society) มากขึ้นโดยพื้นฐานสาระสำคัญของกระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งข้อมูลหลักเป็นการกล่าวถึงกระบวนการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของโลกเข้าเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งแทรกซึมไปสู่ทุกแห่งหน โลกาภิวัตน์จึงได้รับพิจารณาในแง่ของมิติทางวัฒนธรรมมากขึ้นในฐานะที่เป็นปัจจัยหลัก ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมโลกในวงกว้างที่ประเทศกำลังพัฒนาและชาติที่พัฒนาแล้ว ซึ่งนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์เชื่อกันว่า ผลกระทบทางวัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์ อาจก่อให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกันของวัฒนธรรม หรือ Culture Homogeneity ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม Culture Heterogeneity และการผสมผสานทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมภายนอก จนกลายเป็นกระบวนการผสมผสานโลกเข้าสู่ท้องถิ่น หรือ Glocalization ที่สามารถนำไปสู่การเกิดขึ้นของวัฒนธรรมลูกผสม โดยกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่รูปแบบทางวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งเกิดความแปลกแยกแตกต่างไปจากรูปแบบการปฏิบัติดั้งเดิมของตัวเอง และหลอมรวมขึ้นใหม่ในรูปแบบใหม่ของลักษณะปฏิบัติใหม่ อาจเป็นกระบวนการที่ผ่านการนำเอาวัฒนธรรมแบบชาวบ้าน วัฒนธรรมแบบท้องถิ่นมาผสมผสานกับความทันสมัยและวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ในลักษณะของการปรับรับทางวัฒนธรรม ซึ่งก็คือกระบวนการเดียวกันกับการเกิดขึ้นของการผสมผสานทางวัฒนธรรมหรือ Cultural Hybridization นั่นเอง

ดังนั้นในการศึกษาทฤษฎีนี้ จึงเป็นนำมาใช้ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากบริบทภายนอก ในสังคมปัจจุบันกับกระแสของความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาผสมผสานหลอมรวมกับความเป็นพื้นถิ่น เกิดวัฒนธรรมลูกผสมของงานศิลปกรรมในชุมชนนั่นเอง

วิธีดำเนินการวิจัย

ด้วยลักษณะของข้อมูลที่มีเนื้อหาทั้งที่เชื่อมโยงกันในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และบริบทด้านไทยศึกษา ในการดำเนินการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีดังนี้

1. ใช้วิธีการดำเนินงานวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative research) การอธิบายความหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านของงานประวัติศาสตร์ชุมชน และการเขียนวิจัยเชิงพรรณนาในเนื้อหาของงานด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ในการบรรยายลักษณะของงานศิลปกรรมที่ปรากฏ
2. เก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารโดยรวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ทั้งงานวิจัย บทความ หนังสือ ตำราที่เกี่ยวข้อง และมีประโยชน์ต่อการศึกษา เช่น ประวัติการอพยพ แหล่งที่มาเรื่องเล่าเหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏจากพงศาวดารต่าง ๆ และเก็บข้อมูลทางด้านรูปแบบ ลักษณะของงานศิลปกรรมล้านช้าง และศิลปกรรมพื้นถิ่นอีสาน รวมถึงผลงานการวิจัย

ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะที่มีส่วนเกี่ยวข้องพร้อมการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน จากคนในชุมชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างในการนำมาอ้างอิงใน หลักฐานต่อไป

2.1 แหล่งข้อมูลด้านเอกสารจากห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัย บูรพา หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสำนักโบราณคดี และห้องสมุด SPAFA ฯลฯ

2.2 แหล่งข้อมูลด้านเอกสารจากสำนักโบราณคดี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ เกี่ยวข้อง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และเอกสารงานวิจัยด้านสังคม มานุษยวิทยา ด้านสถาปัตยกรรม ด้านจิตรกรรม และประติมากรรม ฯลฯ

2.3 แหล่งข้อมูลภาพ ภาพร่างจากกรมศิลปากร และคลังภาพเอกชนต่างภาพเก่า จากหอจดหมายเหตุ

3. พื้นที่ในการศึกษาวิจัย: โดยการเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสำรวจ ถ่ายภาพ ร่าง แบบ รูปแบบงานศิลปกรรมต่าง ๆ ภายในวัดต่าง ๆ ของชุมชนลาว อาทิ จิตรกรรมฝาผนัง รูปแบบ พระพุทธรูปในงานประติมากรรม รูปแบบพระอุโบสถ และรูปลักษณะเจดีย์ โดยมีพื้นที่ดังนี้

วัดสำคัญที่คัดเลือกมาศึกษาในชุมชนลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. จังหวัดปราจีนบุรี อำเภอศรีมหาโพธิ์ ได้แก่ วัดแสงสว่าง วัดสระข่อย อำเภอ ศรีมโหสถ ได้แก่ วัดแก้วสุวรรณ

2. จังหวัดฉะเชิงเทรา อำเภอพนมสารคาม ได้แก่ วัดเมืองกาย วัดมหาเจดีย์ วัดเตา เหล็ก วัดนาเหล้าบก วัดโคกหัวข้าว วัดชลวารี วัดเมืองแมต วัดเชียงใต้ วัดบ้านแล้ง วัดหนองเค็ด วัดจอมมณี

3. จังหวัดนครนายก อำเภอเมือง ได้แก่ วัดดง วัดใหญ่ทักษิณาราม วัดอุดมธานี วัด โพธิ์ไทร วัดกุตตะเคียน

4. จังหวัดชลบุรี อำเภอพนัสนิคม ได้แก่ วัดใต้ตันลาน วัดห้วยถนน พระวิหารพระพุทธ มิ่งเมือง

4. ดำเนินการวิเคราะห์ วิจัยในรูปแบบของการเปรียบเทียบ ดีความ และอธิบาย ลักษณะแบบอย่างทางศิลปะ และองค์ประกอบของงานศิลปกรรม และ ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ผลที่ ได้จากการวิจัยโดยเชื่อมโยงกับชุมชนความเป็นลาวจากหลักฐานในงานศิลปกรรมที่รวบรวมจาก เอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำมาสังเคราะห์สรุปผลการศึกษา ให้เห็นถึงลักษณะ และอิทธิพลที่ส่งผลกระทบต่องานของศิลปกรรมในพื้นที่ชุมชนลาว และพลวัตของรูปแบบทางศิลปกรรมที่

ปรับเปลี่ยน เพื่อประมวลถึงเหตุและปัจจัย เชื่อมโยงไปถึงบทบาทและแนวคิดของงานศิลปกรรมที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งแนวทางในการดำรงอยู่ของศิลปกรรมลาวและวิถีชีวิตความเป็นลาวในชุมชน โดยมีการจัดวิเคราะห์ ข้อมูล 2 ด้านคือ ด้านสังคมและด้านงานศิลปกรรมในชุมชน